

Korporális hagyományok és a másik test ábrázolása Annie Ernaux autobiográfiájában

Kocsis Anett Anna

PPKE BTK Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézet, MA-hallgató

Corporeal Traditions and the Representation of the Other Body in Annie Ernaux's Autobiography.

Abstract: This study seeks to reinterpret Ernaux's representation of the body and the corporeal traditions evident in her oeuvre in a new context. Rather than viewing the narrator and protagonist—conflated through autobiography—solely as cognitive or mental entities, the analysis approaches them as embodied beings situated within society, where the body serves as the primary catalyst of memory. I argue that the memory dichotomy regularly examined in Ernaux's memoirs—the separation of personal and collective memory—also emerges in her depictions of the body. Accordingly, this inquiry focuses on Ernaux's autobiographical writing from the intertwined perspectives of *body and personal memory*, and of *body and society*, drawing on French feminist criticism as well as the works of Pierre Bourdieu and Daniel Punday. Shifting attention from the cognition of memory to its corporeal dimensions also requires examining the social perception of the body and its evaluation through class distinctions. This perspective fundamentally shapes the narrative voice and the textual reanimation of the reconstructed past, since in Ernaux's autobiographies the body appears both as an individual and a social construct—functioning not only as the trigger of memory but also as the site where social norms and individual desires converge.

Absztrakt

Jelen tanulmány célja, hogy új kontextusba helyezve értelmezze az ernaux-i testábrázolást és az életműben fellelhető korporális hagyományokat. Ebből adódóan az elemzés nem pusztán kognitív, tudati létezőként tekint az önéletírás révén egybeeső narrátorra és főszereplőre, hanem a társadalomba vetett megtestesült létezőként, ahol a test az emlékezés elsődleges katalizátora. Meglátásom szerint Ernaux memoárjaiban rendszeresen elemzett emlékezeti dichotómia, vagyis a személyes és a kollektív emlékezet elkülönülése megjelenik a testábrázolás során is. E vizsgálódásban ezért az ernaux-i önéletírást elsősorban a *test és a személyes emlékezet*, illetve a *test és a társadalom* egymással szorosan összefonódó perspektívájából kívánom görcső alá venni, amihez a fő irányvonalat a francia feminista kritika, Pierre Bourdieu és Daniel Punday nyújtja. A kutatás az emlékezés kognitivitásával szemben az emlékezés korporális lehetőségeire tér ki, ami egyúttal a test társadalmi percepciójának és a test osztálykülönbségek szerinti megítélésének analízisét is szükségessé teszi. Mindez alapvetően befolyásolja a narratív hangnemet és a rekonstruált múlt szövegszintű megelevenítését, ugyanis a test ebben az autobiográfiában egyszerre jelenik meg individuális és társadalmi konstrukcióként, amely nem csupán az emlékezés előidézője, hanem egyúttal a társadalmi normák és az egyén vágyainak ütközőpontja.

Bevezetés¹

Annie Ernaux a kortárs francia irodalom egyik legmeghatározóbb alakja, akinek életművét 2022-ben Nobel-díjjal is kitüntették. Az egyik legjelentősebb irodalmi elismerést a bizottság indoklása szerint „azért a bátorságért és éleslátásért ítelték oda, amellyel a

¹ Ezúton is szeretnék köszönetet mondani témavezetőmnek, Radvánszky Anikó tanárnőnek a közös munkáért és a szakmai támogatásért. Nélküle ez a tanulmány nem jöhetett volna létre.

személyes emlékezet gyökereit, elidegenedését, kollektív határait elénk tárja” (Földes, 2022). E szavak frappánsan foglalják össze e próza legfontosabb, a szakmai közönség által is értékelt jegyeit. Az író nő életművéről szóló kutatások azonban elsősorban műfaji kérdéseket taglalnak, vizsgálják továbbá az emlékezés jelentőségét az életműben, az egyéni önfeltárlkozás és kollektív emlékezet dichotómiáját, s mindezt igen gyakran komparatiztikai megközelítésben. Bár a fent említett témakörök is rejtenek még magukban megválaszolatlan kérdéseket, mégis úgy gondolom, az életmű egyik feltáratlanul bizonyuló területe a *testábrázolás*. Noha a női irodalom kontextusában Ernaux sajátos témái mellett gyakran felmerül a test kérdése, az életműben a *korporalitás* kérdésköre számos aspektusból megvizsgálatlan maradt.

Fontos kiemelni, hogy nem teljesen érintetlen területről beszélhetünk, ugyanis az abortált test (Runde, 2017) és az anyai test (Day, 2000) megjelenítésének módjairól tanulmányok, a szexualitásról pedig egy teljes monográfia (Galis, 2018) született már. Ezek a munkák azonban a művekben megjelenő elbeszélő és/vagy főszereplő testi tapasztalatait nem feltétlen kapcsolják össze a társadalmi kérdések ábrázolásával. Ezzel szemben a jelen tanulmány a bourdieui értelemben vett társadalmi lényként kívánja kezelni az életműben megjelenő *ént* és környezetét, annak fizikai vonatkozásaival együtt. Ernaux életművében ugyanis a *megtestesülés* elválaszthatatlan a társadalomba vetettségtől, ami nem csupán a gondolkodásra és a viselkedésre gyakorol hatást, hanem identitásképző szerepet tölt be. Mindez pedig óhatatlanul kihat a testről alkotott képre, ezáltal a testábrázolásra is. Az ernaux-i önéletírást ezért elsősorban a *test* és a *személyes emlékezet*, illetve a *test* és a *társadalom* összefonódó szempontjából elemzem. Felvetésem szerint a női test ebben az autobiográfiában egyszerre jelenik meg individuális és társadalmi konstrukcióként, amely nem csupán az emlékezés elsődleges katalizátora, hanem egyúttal a társadalmi normák és az egyén vágyainak ütközőpontja.

Korporális hagyomány, korporális narratológia

Mindenekelőtt fontos kiemelni, hogy az ernaux-i testábrázolás nem függetleníthető a testiség legtagabb értelemben vett kultúratudományi hagyományától, melyről az ókortól kezdődően egészen a 20. századig folyamatos és termékeny viták folytak. Arról azonban sokáig nincs érdemi értekezés, milyen szerepet tölthet be a test a klasszikus narratív sémákban.

Daniel Punday a *Narrative Bodies: Toward a Corporeal Narratology*ban alkotja meg a korporális narratológia kifejezést, melyet a „Narrative’s lost body” című szellemes bevezetőben elsősorban elméleti hiányként definiál. Punday elmélete részben reakció a 20. század testközpontú tudományos párbeszédre, részben pedig szükség, mivel a testről való aktív gondolkodásnak és élő diskurzusnak leginkább az irodalomban lett fogamatja. Elmondható ugyanis, hogy tömegesen kezdtek el megjeleníteni a korporalitást

középpontba helyező irodalmi műalkotások, amelyekben az írott test identitásképző elemmé vált, a megírt testesemények pedig poétikailag formálták a narrativitást.

Punday hiánypótló munkája nemcsak arra kíván rámutatni, hogy a test egy történetileg konstruált fogalom, hanem olvasati lehetőségeket kínál és az értelmezést elősegítő kérdéseket fogalmaz meg. Elsőként kiemeli a narráció fikcionális világteremtő és/vagy valóságábrázoló képességét, amely az irodalmi műveken belül határoz meg egy, a szereplők által megélt teret, majd ehhez társít egy hermeneutikai teret is, amelyben az interpretáció megvalósul. Egy másik kardinális kérdés a szereplőalkotás, a megtestesült szereplők térben történő elhelyezése és viszonyrendszere, egymástól való elkülönítése. A megtestesült szereplők olykor ágensei, olykor pedig elszenvedői a cselekménysorozatoknak; itt domborodik ki a narráció szervezőereje, amely kijelöli és strukturálja e testhez kötött tapasztalatok helyét az elbeszélésen belül. Ezek a szempontok Ernaux, az önéletírást központi műfajként kezelő életműve vonatkozásában számos kérdést felvetnek, hiszen az elbeszélés középpontjában egy kiemelt (női) testtel találkozunk, az elbeszélés révén megtestesült szereplők egymáshoz való viszonya pedig a társadalmi osztályok viszonyrendszerében realizálódik.

Azon túl, hogy a szerző olyan, korábban nem tárgyalt kérdésekre világít rá, mint a szereplőalkotás testi aspektusai, a testi emlékek szerepe a narrativitásban, a regényben megteremtett atmoszféra (adott esetben a társadalmi közeg) és a textualizált test közötti viszonyrendszer, a testek közötti társadalmi és nemi különbségek (Punday, 2003), Punday a testre mint az identitás jelentős részét hordozó fizikai létezőre tekint, amelyben az egyén fizikai megnyilvánulásai – gesztusai, nyelvhasználata, fizikai reakciói, testi cselekedetei – összpontosulnak.

Különösen érdekesek és aktuálisak ezek a kérdések egy olyan életmű kapcsán, amely javarészt önéletírásokat, memoárokat tartalmaz, hiszen a lejeune-i paktum (Lejeune, 2003) értelmében az elbeszélő és az író személye egybeesik, ennél fogva pedig a testi emlékek és a testi események is egészen más megvilágításba kerülnek. Mint azt a későbbi elemzések révén láthatjuk, Ernaux-nál az emlékezés, s ezáltal az írás is gyakran testi emlékek révén realizálódik, így külön vizsgálandó, hogy az önéletírás belső fókalizációja hogyan függ össze a testesemények narratívába történő beemelésével.

A nő teste és nyelve, a *másik* test

Ma már szinte elképzelhetetlen kortárs női irodalomról beszélni anélkül, hogy meg ne említenénk a 20. században lezajló feminizmus társadalmi és szellemi emancipációs forradalmát, amely nem csupán Annie Ernaux írásművészetére gyakorolt rendkívüli befolyást, hanem alapjaiban értelmezte újra a női irodalom poétikáját és megítélését. Mindemellett a feminista kritika a testelméletek terén is formabontó reformokat hajtott végre, különös tekintettel arra, hogy erőteljesen tematizálták a test és a nyelv összefüggésrendjét.

Simone de Beauvoir – francia és nemzetközi viszonylatokban egyaránt – fő igazodási pontot jelent a női emancipáció történeti folyamatában. Ehhez hozzájárul, hogy Beauvoir életműve nem kizárólagosan irodalmi szempontból jelentős, hanem egzisztencialista filozófiája és társadalmi-politikai aktivizmusa is meghatározó. Bár egyfajta kezdőpontként hivatkozunk rá, fontos kiemelni, Beauvoir a feminizmus második hullámában² játszott döntő szerepet, így mielőtt sokrétű hatástörténete elemzésre kerülne, elengedhetetlen arról is beszélni, hogy Beauvoir előtt milyen emancipációs tevékenységek voltak jelen a feminizmusban.

Bár az első emancipációs törekvések a 19. század végén az értelmiségi, irodalmi és kultúrkörökre vezethetők vissza, az úgynevezett szüfrassetmozgalom, azaz az első feminista hullám csak az 1920-as és 1930-as évekkel bezárólag zajlott le, amikor is a polgári rétegből származó nők az alapjogok nemektől való függetlenedését követelték, vagyis a polgári választójogot, illetve egyenlő lehetőségeket a felsőoktatás és a munkaerőpiac férfiközpontú berendezkedésében. Erről az időszakról Ferenczi Sándor magyar orvos, pszichoanalitikus előrelátóan meg is jegyzi, hogy „a nők tévedésben vannak, ha azt hiszik, hogy bajaikra a választói jog volna a megoldás. Nem a politikai, hanem a szexuális választás joga az, amit természetszerűbben követelhetnének” (Ferenczi, 1991, 50). Ami késik, nem múlik, hiszen, aminek hiányát Ferenczi felrója az elsőhullámos feministáknak, a második hullám aktivistái már a programjuk élére tűzik ki.

Az 1960-as években a feminizmus második hullámának legfőbb törekvése az alapjogokat tekintve már egyenrangúságot élvező nők szexuális és testi szabadságára irányult. Beauvoir *Második nem* című könyve – a „feminizmus »Bibliája«” (Magyar, 2022, 75) – e törekvés egyik alapvető szövegévé vált, amely évezredekre visszamenőleg tárja fel a nők kulturális és politikai megítélését, valamint jogi lehetőségeit. „Az ember nem születik nőnek, hanem azzá válik.” – így szól a mára már klasszikus beauvoiri kijelentés (Beauvoir, 1969, 197). De valóban pusztán társadalmi konstrukció lenne a nő? – teszik fel az égető kérdést a második hullám teoretikusai. Ma már korántsem tűnik túlzó kijelentésnek, hogy a nő esélyeit és szereplehetőségeit elsődlegesen nem a születési nem hatá-

² A feminizmus történetének – mint ismert – több korszakolása is létezik. A leginkább elfogadott felosztás szerint az első hullám a 19. század második felétől az első világháborúig tartott, és a fő célja a férfiakkal azonos állampolgári jogok elérése, valamint az egyenlő esélyek oktatásban és a munka világában való kivívása volt. A második hullám idején, azaz a '60-as és '70-es években a feminizmus elméleti paradigmává nőtte ki magát, és a pszichológiai, társadalomelméleti, illetve politikai kérdésfelvetések erősödésével megjelentek olyan irányzatok, mint a gender studies és a women's studies. A harmadik hullám a '90-es évekre tehető és az interszekcionalitás fogalmára épül, ami azt hangsúlyozza, hogy a nemi megkülönböztetés mellett számolni kell a faji, osztálybeli vagy a szexuális irányultságot illető egyenlőtlenségekkel is. A negyedik, egyben utolsó hullám a 2010-es évekre tehető, amelyben fontos szerepet játszott a nagy nyilvánosságú, a nők sokaságát érintő és elhallgatott erőszakbotrányokat felszínre hozó metoo-mozgalom (Lajos, 2020).

rozza meg, hanem maga a társadalom és annak vezetői, vagyis legtöbb esetben a politikai hatalmi pozícióban lévő férfiak.³ Minthogy arra vonatkozóan nincs egységes definíció, hogy mi a nő, Beauvoir tételmondata kimeríthetetlen forrás, ami folyamatos újraértelmezésre és egzisztencialista megközelítésmódokra sarkall. Talán úgy tűnhet, az idézett mondat a könyv megjelenése óta finoman szólva is túlhasználódott, a sokrétű elemzések mégis újabb és újabb lehetőséget nyitnak a téma megvitatására. Ezek közül az egyik legjelentősebb a *gender* és a *nem* megkülönböztetése, melyen keresztül a beauvoiri kijelentés a genderkutatás egyik tételmondatává is emelkedett (Hübel, 2007). E nemi kategóriák szétválasztása ugyanis „lehetővé tette a maszkulin és feminin identitásjegyek szubverzív reprezentációját, mintegy tágítva a női és férfi testről és tapasztalatról alkotott beszéd mód határait” (Poór, 2010, 48).

A könyv jelentőségét mi sem mutatja jobban, mint hogy Beauvoir alapvető művének gondolatmenetéből – kis túlzással – a posztstrukturalista feminista iskola is levezethető. Mint ismeretes, a híres francia feminista triász, Hélène Cixous, Julia Kristeva és Luce Irigaray a posztstrukturalizmus és a dekonstrukció teremtette elméleti térben aktívan kezdett el foglalkozni a női szerzők írásainak újraértelmezésével, valamint genderszemponturnak szövegelemzésekkel. Ha a női emancipáció a 19. és a 20. század fordulóján vette kezdetét, akkor a női elméletalkotás egyenjogúsítását a posztstrukturalista feminista iskola megszületésétől datálhatjuk. Ebben az időszakban a francia feminizmus – a brit és az amerikai iskolákkal szemben – már sokkal inkább elméleti bölcsőként működött és „a feminista szellemiségnek az intellektuális és a politikai életbe való integrálása terén volt kiemelkedő” (Lévai, 2000).

Cixous, Kristeva és Irigaray tehát megalapozták azt az irányzatot, amelyre ma már *testfeminizmus*ként hivatkozhatunk (Joó, 2010). Mindez köszönhető egyfelől Cixous, Kristeva és Irigaray kritikus megközelítésmódjának, amellyel az addigi meghatározó irodalmi paradigmát szemlélik, másfelől a női szubjektum felfogására és a női test észlelésének fenomenológiájára irányuló hiánypótló kritikai meglátásaiknak. E szerzők az elméletalkotásukkal kétségkívül hatással voltak Ernaux prózaművészetére.

A feminista triásznál nem csupán a korábbi női szerzők újraolvasásáról, újraértelmezéséről és kanonizálásáról van szó, hanem az írás elvont és olykor túlmisztifikált dimenziójának az anyagi térbe való áthelyezéséről. Cixous merész hasonlatában az írás fallokrata privilégiumát a maszturbációval állítja párhuzamba. A *medúza nevetése* című esszé az úgynevezett *écriture féminine* stilisztikai megalapozása mellett szinte egy kiáltvány formájában szólítja fel⁴ a nőket az írásra, „amelytől éppoly erőszakosan el lettek szakítva, mint saját testüktől, ugyanazon oknál fogva, ugyanazon törvény szerint,

³ A feminista iskola többek között kritizálja a politikai és társadalmi hatalom patriarchális berendezkedését, vizsgálja a hatalom gyakorlati működését, illetve a nőket (és az etnikai, valamint a nemzeti kisebbséget) érintő elnyomás mechanizmusát.

⁴ „És te miért nem írsz? Írj! Az írás érted van, te magadért vagy, a tested a tiéd, vedd el. [...] Barátnőm, óvakodj a jelölőtől, amely egy jelölt hatalmához akar téged visszavezetni. Óvakodj a diagnosztikáktól,

ugyanazon végzetes cél érdekében” (Cixous, 1997, 357). Cixous-nál a világ megismerése és szavakba öntése mintegy a saját test megismerésével, *visszaszerzésével* válik egyenértékűvé.

Kristeva a női test kapcsán a platóni khóra fogalmáig megy vissza, amelyet szimbolikus és szemiotikai dimenzióban vizsgál. E megközelítésben a női testre (különös tekintettel az anyaméhre) nem biológiai létezőként hivatkozik, hanem olyan különleges térként, amelyben identitásunk megszületik és formálódik, továbbá társadalmi szerepeink és vágyaink is megfogalmazódnak. Kristeva kiemelten foglalkozik az anyai testtel, amelyet fenomenológiai megközelítésben, Platón és Jaques Derrida nyomán prekulturális-dekonstrukciós kontextusban vizsgál (Radvánszky, 2023). Pszichoanalitikus elméletében a test mint létező szemiotikai és szimbolikus térben egyaránt értelmezhető. A szemiotikai test olyan prekulturális tér, mely magában foglalja az érzéseket, a személyiségből fakadó indíttatásokat és testi vágyakat. Ezzel szemben a szimbolikus test az önmagunk kifejezésére szolgáló nyelvi készségeket, illetve a kulturális és társadalmi közeget hordozza magában, amely meghatározó mind a test, mind a testben lakozó személyiség és gondolatvilág számára (Radvánszky, 2023). A szemiotikai és a szimbolikus tér egymással folyamatos kölcsönhatásban és függésben áll, mintegy biztosítva a testi és szellemi identitás kialakulását és fejlődését. Mint azt a későbbi példák jól szemléltetik, a szemiotikai és a szimbolikus test Ernaux egyes műveiben a narráció szintjén is elkülönül: a rekonstruált énnel egyidejűleg felidézett szimbolikus test és a metapoétikai betétek révén folyamatosan jelenlévő visszaemlékező én, vagyis a szemiotikai test a kettős narratívában egymástól jól elkülönül, ezáltal egyfajta narrációs feszültséget létrehozva.

Cixous és Kristeva munkásságán túl fontos még megemlíteni Luce Irigaray-t, aki rendkívüli szerepet tulajdonít a *másik* értelmezésének (mellyel már Beauvoirnál, később pedig Kristevánál is találkozhatunk). Neki tulajdoníthatjuk azt a sokat idézett diskurzuselméletet is, amely elkülöníti egymástól a domináns (patriarchális) és a neki alárendelt, *másik*, szubmisszív (női) diskurzust (Irigaray, 2002). Irigaray abból indul ki, hogy a nő nem rendelkezik a saját neme fölötti autoritással, mert azt a társadalmi, vallási és kulturális konvenciók által előírt domináns diskurzus határozza meg. Az ernaux-i életművet és a feminista törekvéseket tekintve az Irigaray-féle *másik* azonban nemcsak a nők társadalmi helyzetét foglalja magában a domináns paradigmát illetően, hanem az elnyomott, a nyelvtelen társadalmi rétegeket is.

melyek nemző hatalmadat szándékoznak visszaszorítani. A »köznevek« is tulajdonnevek, melyek megalázzák a rendkívüliséget, mikor fajtába sorolják azt. Törj ki a körökből; ne maradj a pszichoanalitikus zárkában: fordulj sarkon és vágj át!” (Cixous, 1997, 359 és 379).

Test, társadalom, emlékezet

Ernaux életművének másik jelentős újítása a saját maga által meghatározott műfaj, az autoszociobiográfia (Ernaux & Jeannet, 2002), melyben a személyes tapasztalatok társadalmi jelentőségűvé emelkednek. Az úgynevezett autoszociografikus írásmód Ernaux-nál legáltalánosabb értelemben az én társadalmi szereplőként való ábrázolásában nyilvánul meg. Az önéletírásokban történő önmeghatározás és az attól elválaszthatatlan saját testhez fűződő viszony a legtöbb esetben a társadalmi környezet függvénye. Aligha kétséges, hogy a társadalmi kérdések tárgyalásában és a szociológiai jellemzők poétikai szintre emelésében nagy hatást gyakorolt az írónőre a kor jelentős társadalomtudósa, Pierre Bourdieu.

Az életműben az illegális terhességmegszakításon (*Az esemény*), valamint a szexuális erőszak határát súroló nemi aktuson (*Lánytörténet*) túl a leggyakrabban említett trauma az *osztályátlépés* tapasztalata. Az írónő egy normandiai kisvárosban született, egy munkásosztályból épp csak kiemelkedő család egyetlen gyermekeként, és innen emelkedik fel, válik világvárosban élő, tanult, értelmiségi nővé. A retrospektív elbeszélő többnyire azokat az éveket idézi fel, amikor az osztályátlépés még egyáltalán nem vagy csupán részben ment végbe, ami az időben egymástól távol álló visszaemlékező elbeszélő és az egykori én közötti szakadékot tovább mélyíti. Ahhoz, hogy megértsük ezt az összetett helyzetet, elkerülhetetlen újra Pierre Bourdieu szavait idézni:

„Annak esélyei, hogy az ember a saját testét a »kegyelmi állapot« és a szüntelen csoda felhangjaival élje meg, annál nagyobbak, minél inkább egyensúlyban van az eredendő tudás (némiképp abban az értelemben, amit az arisztokráciák tulajdonítottak az »eredet«-nek) a felismeréssel. Megfordítva: hogy az embert a testével (vagy beszédmódjával) kapcsolatban feszélyezettség, elfogódottság, rossz közérzet gyötörje, annak valószínűsége annál nagyobb, minél nagyobb a kettő (azaz: eredendő tudás és felismerés) közötti eltérés.” (Bourdieu, 1978, 155)

Pierre Bourdieu arra világít itt rá, hogy az általa „*kegyelmi állapotnak*” nevezett megélés – mely befolyásolja a saját test és a saját nyelv érzékelését – tulajdonképpen akkor jöhet létre, ha a *kegyelmi állapot* alanya – és közvetlen környezete is – osztálytartó. A testükről való eredendő tudás változása tehát minimális az osztálytartók esetében. Ellenben az eredendő tudáshoz képesti felismerés annál nagyobb, minél nagyobb az eredendő és az átlépés útján szerzett társadalmi osztály közötti különbség. Ennek fényében úgy gondolom, érdemes megvizsgálni az életműben a test szerepét a narratív identitás tükrében, továbbá a traumák által kiváltott elidegenedés elbeszélését.

A test és az osztályátlépés tapasztalata

Az elidegenedés eredetének nyomában vissza kell térni az ún. apa- és anyaregényekhez, vagyis *A helyhez* és az *Egy asszonyhoz*. *A helynek* (*La place*) már a címe is rendkívül izgal-

mas, mely utalhat a bourdieu-i habituselmélet térszerkezeti okfejtéseire. A francia szociológus szerint létezik egyfajta absztrakt és kézzel fogható térfelosztás: az absztrakt térfogalmon a fizikai és társadalmi teret érti. A társadalmi tér „felfogható egy olyan térképszerű térként, amely kirajzolja a pozíciók és a közöttük lévő relációk összességét” (Németh, 2023, 59), míg a fizikai térre is konstrukcióként tekint, amely tulajdonképpen a megtestesülés által jön létre és ezen belül is további két kategóriát eredményez:

„A biológiai mivoltunk és »világba vetettségünk« folytán a testünk egy bizonyos helyet (locus) foglal el a fizikai térben. E locus megadható abszolút terminusokban, egyfajta koordináta-rendszerbeli elhelyezkedésként (location), és relacionálisan is. Ez utóbbi az a pozíció, amely a többihez képest elfoglalt helyként (rank in an order) értelmezhető mind vertikálisan, mind horizontálisan. A hely Bourdieu szerint felfogható annak »kiterjedéseként« (range), amit a cselekvő a fizikai térben elfoglal (Bourdieu 1996: 11). A társadalmi tér tehát »kivetül« a fizikai térre: ezt a megélt, megtapasztalt teret Bourdieu bizonyos esetekben »elsajátított térként« értelmezi (Bourdieu 1996: 10, Berger 2018: 143).” (Németh, 2023, 59)

Ez a *locus* tulajdonképpen itt az az ernaux-i *hely*, amely az eredendő tudást, az eredendő habitust megtestesítő gyerek- és fiatalkor helyszíne, egyúttal az aparegény címe. Az első magyar kiadásban Szávai János a *La place*-t a tartalom fényében *Árulásként* fordította, amellyel utalást tett a társadalmi osztályátlépőkben megszülető szégyenérzetre, ugyanakkor az eredendő tudástól való elfordulásra mint árulásra.

A saját test elidegenedésének narratívája az egész életművet átszövi, ez a két memoár mégis azért bír különös erővel, mert a rekonstruált éntől való elidegenedés kiindulópontját jelölik ki: az elbeszélő által megtett metaforikus és valós utat a szülői életúthoz, értékrendhez, társadalmi osztályhoz és a gyerekkorhoz képest. A *hely* és az *Egy asszony* továbbá azért különleges darabjai az életműnek, mivel itt a visszaemlékezés fókuszában nem az egykori én és annak teste áll, hanem az elbeszélőben élő rekonstruált apa- és anyakép, illetve a családi viszonyrendszer átalakulása. E művek két osztályátlépésről is tanúskodnak: először a szülők lépnek ki a munkásosztályból és vállalkozóként kispolgári életvitelt folytatnak, míg egy generációval később már azt láthatjuk, hogy a szülői mintát és buzdítást követve az elbeszélő is osztályátlépővé, első generációs értelmiségivé válik a családban. A fent említett két memoár ezekről a mind nyelvi, mind testi szinten kibontakozó nehéz tapasztalatokról ad számot.

Ahogy az osztályátlépés, úgy az elidegenedett nyelv is egyfajta örökség. A művekben hangsúlyos a nagyszülők írástudatlansága, később pedig a szülők tájnyelvi dialektusa és a sztenderdtől eltérő nyelvhasználata. A nem normatív nyelvhasználat az apa szemszögéből egyfajta „rettegés, hogy *nincs a helyén*, hogy megszégyeníthetik” (Ernaux, 2023, 37). Az eredeti szövegben is dőlttel szedett *hely* – vagyis az egyénre kiszabott *locus* – elhagyása kockázattal jár: magában hordozza a megszégyenülés, sőt a megsemmisülés lehetőségét. A szégyenérzés lehetőségét az osztálykülönbség családon belüli megléte is

magában rejti, amely talán sokkal fenyegetőbb, mint az idegen közegben való megszegyenülés. Az egy háztartásban élő apa és lánya viszonyában is leképződik ez az osztályszakadás, ami elsődlegesen az egymástól elfejlődő nyelvhasználatban bontakozik ki:

„Minthogy a tanítónő folyton »javította« a beszédemet, később én is ki akartam javítani apámat, magyaráztam, hogy mit *nem szabad úgy mondani*. Iszonyú dühbe jött. Egy másik alkalommal: »Hogyne javítaná a beszédemet, ha ti is folyton hibásan beszéltek!« Sírtam. Apám kétségbe volt esve. Emlékeimben minden, ami a nyelvvel kapcsolatos, keserűség és fájdalmas megaláztatás, sokkal inkább, mint a pénz.” (Ernaux, 2023, 41)

Az *Egy asszonyban* ábrázolt anya-lánya kapcsolat más vérmérsékletű viszonyrendszerrel árulkodik: nem az elfejlődést hordozza magában, hiszen az osztályatlépésben teljesül be mindaz, ami az anya életében valójában csak vágyalom maradt:

„Tanulási vágyát később rajtam keresztül élte ki. Esténként az asztalnál beszámoltatott az iskoláról, hogy mit tanultunk, hogy milyenek a tanárok. Szívesen használta a tőlem tanult szavakat, »tízperc«, »matek«, »suli«. Természetesnek találta, hogy »javítsam«, ha valamit »helytelenül« mondott. Nem azt kérdezte tőlem, hogy »éhes vagyok-e«, hanem hogy »kívánok-e uzsonnázni«. [...] Elolvasta azokat a könyveket, melyeket én olvastam, a könyvkereskedő tanácsára. Máskor felkapta a vicclapot, melyet valamelyik vendég felejtett ott, s nagyokat nevetve: »Ostobaság, mégis elolvassa az ember!«” (Ernaux, 2023, 100–101)

A *hely* és az *Egy asszony* viszonyrendszere remek kiindulópont az életmű többi darabjának az elemzéséhez, mivel magukban foglalják mindazt az *eredendő tudást* és azt a meghatározott *locust*, amelyben az egykori, re- és dekonstruált én szocializálódott. Minden, ami örökölt attitűdként vagy társadalmi berögződésként megjelenik a további művekben, valójában jócskán túlnyúlik a nyelven és a beszéden: testi aspektusokat ölt, ami szintén hitelesen ki tudja fejezni a személyiség változó rétegeit. Ahogy arra maga Bourdieu is rámutat, a test „nyelvként viselkedik, olyan nyelvként, amelyet nem annyira mi beszélünk, mint inkább rólunk mond valamit, a természet nyelveként viselkedik, mert lényünk, lényegünk legmélyebbre temetett, egyszersmind legigazabb (hiszen tudatos módon a legkevésbé ellenőrzött s egyben a legkevésbé ellenőrizhető) tartozékát tárja fel” (Bourdieu, 1978, 151).

Az elidegenített én

Ahhoz, hogy feltárjuk, mi ékelődik a saját testről való eredendő tudás és a későbbi felismerés közé, elengedhetetlen megvizsgálni az életmű további darabjait. Elmondható, hogy ezekben a regényekben a bourdieu-i értelemben vett test valóságos nyelvként működik, illetve a hozott társadalmi normák és az individuum vágyainak ütközőpontjaként jelenik meg. Ezt a származásból eredő belső konfliktust elsősorban a *Lánytörténetben* ábrázolt szexuális aktus hozza felszínre, de megjelenik Az *esemény* törvénytelen

abortuszában, valamint *A fiú* és az *Egyszerű szenvedély* társadalmi normákkal szakító kapcsolataiban is.

A *Lánytörténet* értelmezhető (el)fejlődésregényként is, ahol – bár tudatlanul és akaratlanul – az egykori én, vagyis Annie D. első szexuális tapasztalata során hagyja maga mögött a kispolgári, szigorú katolikus neveltetését. A regény főszereplőjének tájékozatlanságára utal, hogy csak sokkal később döbben rá: az a bizonyos, felejtésre ítélt 1958-as lány nem ártatlan szerelmi kaland részese volt a táborban, hanem valójában erőszakkal áldozataként vesztette el a szüzességét.

Ez a tudatlanság és a történetek miatt érzett szégyen olyannyira erőteljes, hogy évtizedek múltán is alakítója a memoár elbeszélésmódjának. Bár a visszaemlékezés szövegbetétei és az elbeszélői szólamok mindentudó elbeszélőt sejtetnek, váltakoztatják a hetero- és homodiegetikus formát. Az 1958-as események leírásainak narrátora az egyes szám harmadik személyű elbeszélés révén heterodiegetikus formát ölt, és olyannyira elhatárolódik múltbéli énjétől, hogy névleg is elkülönül tőle: a lánykori nevét, Annie D-t (vagyis Annie Duchense-t) használja, vagy egyszerűen az '58-as lányként hivatkozik rá. Ezzel már-már felszámolná lejeune-i önéletírói paktumot, hacsak az önéletírásként való olvasást a homodiegetikus elbeszélő metapoétikai kiszólásai nem biztosítanák.

Ahhoz azonban, hogy jobban megértsük az elbeszélő és a visszaemlékezés tárgyát képző esemény között húzódó távolságot, az elbeszélés központi eseményéhez, a nemi aktushoz kell visszatérnünk. A szexuális erőszaktevés az első olyan trauma az életműben, ami egyúttal a saját én fölötti uralom elvesztésének testi megnyilvánulásaként is jelentkezik. Ez kifejeződik abban a passzivitásban és eszközvé válásban, ahogyan az elbeszélő Annie D. helyzetét leírja: „A lány az ágyon egyszerűen asszisztál ahhoz, ami történik vele, és amiről egy órával azelőtt álmában sem gondolta volna, hogy megtörténhet vele – ez minden” (Ernaux, 2020, 40).

Az aktusban való „asszisztálás” azonban traumatizáló történés: nemcsak a tábori közösségben pecsételi meg Annie D. megítélését, hanem testi nyomok is társulnak hozzá. Ahogyan a szerény, visszahúzódozó, szigorú katolikus neveltetésű lány társadalmi megítélése változik, úgy a fiatal, egészségtől kicsattanó test is átalakul: Annie D.-nek a tábor után először az elmaradozó menstruációjával, majd hosszú távon fertőzésveszéllyel kell szembenéznie.

Itt azonban közel sem ér véget a történet, hiszen az események hirtelen jött mentális és testi terhet, evés- és testképzavart eredményeznek, amelyről soha nem születik orvosi diagnózis. Annie D. hosszú évekig él együtt ezzel a betegséggel, és csupán évekkel később nevesíti saját maga számára. A betegség csak egy újabb, leküzdhetetlen akadályként jelenik meg, amely akarat és beleegyezés nélkül birtokolja a testet. Nincsen rá orvosság, sem gyógymód; csak úgy lehet rajta felülkerekedni, ha az akarat erősebbé válik. Hasonlóképpen az erőszak traumája is csak akkor küzdhető le, ha a megírás vágya erősebbé válik a nyomasztó emlék hatalmánál: „Ha elfogadom, hogy az emlékezet megkér-

dőjelezhető, és még legkérlelhetetlenebb formájában sem vezet el biztosan a múlt valóságához, akkor is marad egy támpontom: hogy *testi következményein keresztül ragadjam meg az s.-i élmények valóságát*” (Ernaux, 2020, 85).

Összegzés

A korporalitás interdiszciplináris elméleti alapjaiból kiindulva a tanulmány rámutat arra, hogy a testiség a testrepresentáció klasszikus paradigmájából kilépve az ezredforduló óta a korábbinál is nagyobb szerepet játszik az irodalomban. Erre a folyamatra a 20. századi társadalmi folyamatok és azok elméleti vizsgálata egyaránt jelentős hatást gyakorolt. Ernaux prózaművészetében a világba vetett test egyszerre jelenik meg individuális és társadalmi konstrukcióként; a test nála nem csupán az emlékezés elsődleges katalizátora, hanem benne ütköznek össze a társadalmi normák és az egyén vágyai. Kijelenthető továbbá, hogy az ernaux-i narrációban és identitásképzésben a testeseményeknek és -traumáknak, illetve a társadalmi identitásnak legalább olyan szerepe van, mint az emlékezés kognitív folyamatának. Elemzéseimmel arra kívántam rámutatni, hogy a szövegben megjelenő ént nem lehet kizárólagosan tudati létezőként vizsgálni, hiszen ezekben a szövegekben sok esetben a test az emlékezés elsődleges katalizátora. Ugyanakkor az Ernaux-féle önéletírások elbeszélője önálló (megtestesült) individuumként sem vizsgálható; a társadalmi aspektusok feltárása is szükséges ahhoz, hogy teljesebb képet tudjunk festeni az erőteljesen szociológiai aspektusú életmű testábrázolásáról és -felfogásáról.

Irodalomjegyzék

- Beauvoir, S. de (1969). A második nem. Gondolat Kiadó.
- Berger V. (2018). Térre szőtt társadalmiság: A tér kategóriája a szociológiaelméletekben. L'Harmattan.
- Bourdieu, P. (1978). Hevenyészett megjegyzések a test társadalmi észleléséről. In P. Bourdieu: A társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődése (pp. 151–164; ford. Léderer P.). Gondolat Kiadó.
- Bourdieu, P. (1996). Physical Space, Social Space and Habitus. (Rapport IO.). Institutt for sosiologi og samfunnsgeografi, Universitetet i Oslo.
- Cixous, H. (1997). A medúza nevetése (ford. Kádár K.). In Kis A. A., Kovács S. & Odorics F. (szerk.), Testes könyv II. (pp. 357–380). Ictus Kiadó.
- Day, L. (2000). Annie Ernaux and Courbet's L'Origine du monde: The Maternal Body, Desire and Filial Identity in „Je ne suis pas sortie de ma nuit” and Passion Simple. French Forum, 25(2), 205–226.
- Ernaux, A. (2020). Lánytörténet (ford. Lőrinszky I.). Magvető Kiadó.
- Ernaux, A. (2023). A hely; Egy asszony (ford. Szávai J.). Magvető Kiadó.

- Ernaux, A., & Jeannet, F. Y. (2002). *L'Écriture comme un couteau : Entretien avec Frédéric-Yves Jeannet*. Stock.
- Ferenczi S. (1991). *Lélekgyógyászat: Válogatott írások*. Kossuth Kiadó.
- Földes Gy. (2022). Annie Ernaux Nobel-díjas. *Élet és Irodalom*, 66(41).
- Galis, P. (2018). *Sexuality and Corporeality in the Work of Annie Ernaux, Nancy Huston and Nelly Arcan* [PhD-disszertáció]. The University of Leeds.
- Hübel Sz. (2007). A másik és a másság a feminista diskurzusbán. *Nyelvi játék és politikai ellenállás között*. *Korunk*, 18(3), 19–26.
- Irigaray L. (2002). A diskurzus hatalma, a nőiség alárendelése. In Bókay A. et al. (szerk.), *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása: A posztstrukturalizmustól a posztkolonialitásig* (pp. 483–490; ford. Miklós B.). Osiris Kiadó.
- Joó M. (2010). A feminista elmélet és a (női) test. *Magyar filozófiai szemle*, 54(2), 64–80.
- Lajos V. (2020). Nők és szociokulturális idegenség: A feminizmus tudománytörténeti vázlata a szociokulturális antropológiában. *Szellem és Tudomány*, 1, 62–87.
- Lejeune, P. (2003). Az önéletírói paktum. In P. Lejeune, *Önéletírás, élettörténet, napló* (pp. 17–46; ford. Varga R.). L'Harmattan.
- Lévai K. (2000). Feminizmustörténet – I. A hatvanas évek lázadói. *Esély*, 12(1), 49–60.
- Magyar M. (2022). A Sartre–Beauvoir-mítosz színe és fonákja. *Napkút Kiadó*.
- Németh K. (2023). Társadalmi tér, fizikai tér és habitus: elméleti csomópontok és kutatási irányok. *Szociológiai Szemle*, 33(2), 56–80. <https://doi.org/10.51624/Szoc-Szemle.2023.2.3>
- Poór M. (2010). Szubjektum, gender, szexus: A feminizmus irodalomtörténeti koncepciói. *Opus*, 2(8), 48–53.
- Punday, D. (2003). *Narrative Bodies: Toward a Corporeal Narratology*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1057/9781403981653>
- Radvánszky A. (2023). Az anyai terület visszavétele: Nő(iség), jelölődés és tér összefüggései Julia Kristevánál. *Helikon*, 69(2), 314–329. <https://doi.org/10.57226/Hel.2023.2.11>
- Runde, H. (2017). Knowing My Body, Knowing Myself: Interpreting Aborted Corporeality in Annie Ernaux. *Trans: Revue de littérature générale et comparée*, 21(1). <https://doi.org/10.4000/trans.1466>